

هوای نفس

در منابع حدیثی شیعه روایاتی به این نکته اشاره می‌کنند که هوای نفس، تخریب‌کننده عقل است و در منابع عرفانی و اخلاقی نیز عنوان روایت نقل شده است.

فهرست مندرجات

- ۱- بررسی کتب روایی
 - ۱.۱- روایت امام کاظم
 - ۱.۲- روایت امام صادق
 - ۱.۳- روایت امام علی
- ۲- منابع عرفانی و اخلاقی
 - ۲.۱- روایت از پیامبر
- ۳- نکته‌ها
 - ۳.۱- نظر ابو حامد غزالی و فیض کاشانی
 - ۳.۲- معنای دیگر
- ۴- نتیجه
- ۵- پانویس
- ۶- منبع

بررسی کتب روایی

در منابع حدیثی شیعه روایاتی به این نکته اشاره می‌کنند که هوای نفس، تخریب‌کننده عقل است:

← روایت امام کاظم

«بِأَهْتَامٍ مَنْ سَلَطَ ثَلَاثًا عَلَى ثَلَاثٍ فَكَانَ مَا أَعَانَ هَوَاهُ عَلَى هَيْبَةِ عَقْلِهِ...»؛

[۱] کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، ج ۱، ص ۱۷، محقق، غفاری، علی اکبر، آخوندی، محمد، تهران، دار الکتب الاسلامیه، جلد چهارم، ۱۴۰۷ ق.

امام موسی کاظم (علیه السلام) خطاب به هشام فرمود: کسی که سه چیز را بر سه چیز مسلط کند مانند این است که هوای نفسش را در از بین بردن عقلش یاری نمود. کسی که نور تفکرش را با آرزوهای درازش خاموش کند؛ و کسی که دقائق حکمتش را با حرف‌های زیادی محو کند، و کسی که نور عبرت را با خواهش‌های نفسانی خاموش کند، گو این‌که هوای نفسش را در از بین بردن عقلش یاری رساند. «

← روایت امام صادق

امام صادق (علیه السلام): «وَأَلْهَى عَدُوُّ الْعَقْلِ وَ مُخَالِفَ الْحَقِّ وَ قَرِيبَ الْبَاطِلِ؛

[۲] منسوب به امام صادق، مصباح الشریعة و مفتاح الحقیقة، ص ۱۰۳، بیروت، علمی، جلد اول، ۱۴۰۰ ق.
پیروی از خواهش‌های نفسانی، دشمنی با عقل، مخالف با حق و همنشین با باطل را به دنبال خواهد داشت.»

← روایت امام علی

امام علی (علیه السلام): «طَاعَةُ الْهَوَى تُفْسِدُ الْعَقْلَ؛

[۳] لیلی و اسطی، علی بن محمد، عیون الحکم و المواعظ، ص ۳۱۷، محقق، مصحح، حسنی بیرجندی، حسین، قم، دار الحدیث، جلد اول، ۱۳۷۶ ش.

پیروی از هوای نفس عقل را فاسد می‌کند.»

امام علی (علیه السلام): «غَلَبَةُ الْهَوَى يُفْسِدُ الدِّينَ وَ الْعَقْلَ؛

[۴] تیمیمی آمدی، عبد الواحد بن محمد، غرر الحکم و درر الکلم، ص ۴۷۳، محقق، مصحح، رجائی، سید مهدی، قم، دار الکتب الاسلامیه، جلد دوم، ۱۴۱۰ ق.

منابع عرفانی و اخلاقی

در منابع عرفانی و اخلاقی به عنوان روایت نقل شده است:

← روایت از پیامبر

«قال رسول الله (صلى الله عليه وآله وسلم): من قارف ذنباً فقد فارقه عقل لا يرجع اليه أبداً؛

[5] سلمی، محمد، تسعة كتب في اصول التصوف و الزهد، ص ۳۴۶، (متوفای ۴۱۲ق)، للطباعة و النشر و التوزيع، چاپ اول، ۱۴۱۴ق.

[6] فیض کاشانی، محمد بن شاه مرتضی، المحجة البيضاء فی تهذیب الاحیاء، ج ۵، ص ۲۴، قم، مؤسسه النشر الاسلامی، چاپ چهارم، ۱۳۷۶ش.

[7] نزقی، ملا محمد مهدی، جامع السعادات، ج ۱، ص ۸۱-۸۲، بیروت، اعلمی، چاپ چهارم، بی تا.

پیامبر اکرم (صلى الله عليه وآله وسلم) فرمود: «کسی که با گناه همراه شود پس به تحقیق جدا می‌شود بخشی از عقل او در حالی که هرگز به سوی او باز نمی‌گردد.»

نکته‌ها

در مورد این روایت (روایت پیامبر) تذکر چند نکته لازم است:

- این روایت در کتب حدیثی یافت نشده و در دیگر کتب‌ها نیز سندی برای آن ذکر نشده است. بر این اساس، بحث از سند آن موردی نخواهد داشت.
- از نظر دلالت و محتوا باید گفت که برخی اندیشمندان اسلامی به تبیین آن پرداخته‌اند:

← نظر ابوحامد غزالی و فیض کاشانی

ابوحامد غزالی و فیض کاشانی (رحمة الله علیه) می‌گویند: «در اثر گناه در قلب کدورت و تاریکی ایجاد می‌شود که اثرش هیچ‌گاه از بین نمی‌رود؛ زیرا نهایت این است که با کار خوب می‌توان اثر گناه را پاک و محو کرد؛ در حالی که اگر کار خوب قبل از گناه واقع شود، به صفا و نورانیت قلب می‌افزاید. پس اگر بعد از گناه، کار نیک، انجام شود، تنها وضعیت قلب را به قبل از گناه برمی‌گرداند و فایده کار نیک (که زیاد شدن نورانیت باشد)، از بین می‌رود. ولی اگر قبل از انجام کار نیک، گناهی نباشد نورانیت و صفای قلب را افزایش می‌دهد.»

[8] غزالی، محمد بن محمد، احیاء علوم الدین، ج ۸، ص ۲۳، بیروت، دار الکتب العربی، چاپ اول، بی تا.

[9] فیض کاشانی، محمد بن شاه مرتضی، المحجة البيضاء فی تهذیب الاحیاء، ج ۵، ص ۲۴، قم، مؤسسه النشر الاسلامی، چاپ چهارم، ۱۳۷۶ش.

← معنای دیگر

برخی دیگر این روایت را این‌گونه معنا کرده‌اند: مقصود از این **عقل**، **عقل عملی** است. هر عمل خوب یک کار عقلی است و با عمل خوب وزن خوبی آیم بالا می‌رود؛ یعنی بر عقل او افزوده می‌شود، و اگر کار بیپه‌وده بکند یا خلاف و گناه بکند در حالی که در این لحظه و ساعت می‌توانست کار صحیح؛ یعنی عقلانی بکند مقداری از کسب عقل را از دست می‌دهد که وقتی این کسب از دست رفت دیگر جبران آن ممکن نیست.

توبه خود یک کار خوب و عقلانی است و با توبه به عقل آیم افزوده می‌شود. اما نمی‌تواند آن ساعتی که در گناه؛ یعنی بی عقلی مصرف کرده جایگزین کند. مگر این‌که توبه‌ای بکند که گناهان را تبدیل به حسنات می‌کند. چنان‌که **قرآن** می‌فرماید: «مگر کسانی که توبه کنند و ایمان آورند و عمل صالح انجام دهند، که خداوند گناهان آنان را به حسنات مبدل می‌کند؛ و خداوند همواره آمرزنده و مهربان بوده است!».

[10] **قرآن/سوره ۲۵، آیه ۷۰.**

نتیجه

بنابر این، در مورد محتوای این روایت به نظر می‌رسد چنین باید گفت:

گرچه از بسیاری روایلت استفاده می‌شود که گناه و پیروی از **هوای نفس** آثار منفی و مخرب زیادی بر روی جسم و روح انسان دارد، اما از سوی دیگر **آیلت** و روایلت فراوانی نیز تصریح بر این دارند که با **توبه حقیقی** و بازگشت به دامن حق، آن آثار مخرب پاک شده و انسان به حالت قبلی، یعنی سلامت **روح** و **جان** باز می‌گردد:

قال رسول الله: «و قال إذا أنتبت العبد کان نطفة سوداء علی قلبه فلن هو تلث و أفلح و استعقر صفا قلبه منها؛

[11] **دیلمی، حسن بن محمد، ارشاد القلوب الی الصواب، ج ۱، ص ۱۰۷، قم، الشریف الرضی، چاپ اول، ۱۴۱۲ق.**

رسول خدا (صلى الله عليه وآله وسلم) فرمود: هنگامی که بنده گناه کند نقطه سیاهی بر قلب او پیدا می‌شود، پس اگر توبه حقیقی کرد و از گناه باز ایستاد و از خدا **طلب آمرزش** نمود قلب او از آن نقطه سیاه صفا پیدا می‌کند.» به بیان دیگر توبه دارای مراتبی است در برخی از مراتب آن نه تنها گناه بخشیده می‌شود بلکه تبدیل به حسنه خواهد شد.» بر این اساس، وجه جمع آن است که تخریب عقل تا زمانی ادامه می‌یابد که انسان، غوطه‌ور در گناه و خواسته‌های نفسانی بوده و توبه واقعی و رفتار نیک را فراموش کند.

پانویس

۱. [↑ کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، ج ۱، ص ۱۷، محقق، غفاری، علی اکبر، آخوندی، محمد، تهران، دار الکتب الاسلامیه، جلد چهارم، ۱۴۰۷ق. منشور به امام صادق، مصباح البشر بعد و مفتاح الحقیقه، ص ۱، بیروت، علمی، جلد اول، ۱۴۰۱ق.](#)
۲. [↑ لیلی واسطی، علی بن محمد، عیون الحکم و المواعظ، ص ۳۱۷، محقق، مصحح، حسنی بیرجندی، حسین، قم، دار الحدیث، جلد اول، ۱۳۷۶ش.](#)
۳. [↑ تمیمی آمدی، عبد الواحد بن محمد، غرر الحکم و درر الکلم، ص ۴۷۳، محقق، مصحح، رجائی، سید مهدی، قم، دار الکتب الاسلامی، جلد دوم، ۱۴۱۰ق.](#)
۴. [↑ سلمی، محمد، تسعة کتب فی اصول التصوف و الزهد، ص ۳۴۶، \(متوفای ۲۱۲ق\)، للطباعة و النشر و التوزیع، جلد اول، ۱۴۱۴ق.](#)
۵. [↑ فیض کاشانی، محمد بن شاه مرتضی، المحجة البيضاء فی تهذیب الاحیاء، ج ۵، ص ۲۴، قم، مؤسسه النشر الاسلامی، جلد چهارم، ۱۳۷۶ش.](#)
۶. [↑ نراقی، ملا محمد مهدی، جامع السعادات، ج ۱، ص ۸۱-۸۲، بیروت، علمی، جلد چهارم، بی تا.](#)
۷. [↑ غزالی، محمد بن محمد، احیاء علوم الدین، ج ۸، ص ۲۳، بیروت، دار الکتب العربی، جلد اول، بی تا.](#)
۸. [↑ فیض کاشانی، محمد بن شاه مرتضی، المحجة البيضاء فی تهذیب الاحیاء، ج ۵، ص ۲۴، قم، مؤسسه النشر الاسلامی، جلد چهارم، ۱۳۷۶ش.](#)
۹. [↑ فرقان/سور ۲۵، آیه ۷.](#)
۱۰. [↑ دیلمی، حسن بن محمد، ارشاد القلوب الی الصواب، ج ۱، ص ۱۰۷، قم، الشریف الرضی، جلد اول، ۱۴۱۲ق.](#)

منبع

پایگاه اسلام کوئست، برگرفته از مقاله «بیروی از هوای نفس فاسد کننده عقل»، تاریخ بازبینی ۱۳۹۵/۴/۸.

رده‌های این صفحه: [اخلاق اسلامی](#) | [رذائل اخلاقی](#) | [هوای نفس](#)